

УДК 340

**WORLDVIEW AND HISTORICAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF THE
STUDY OF THE PHENOMENON "NATIONAL SECURITY"****СВІТОГЛЯДНІ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ
«НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА»****Pikulia T.O. / Пікуля Т.О.***Ph.D. in law, as. prof./ к.ю.н., доцент.*

ORCID: 0000-0003-0430-3255

SPIN: 0000-0003-0430-3255

*Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
Київ, Берестейський проспект, 54/1, 03057*

Анотація. Аналіз проведених у юриспруденції наукових розробок засвідчив, що доктрина права національної безпеки має чимало складових світоглядного, наукового та прикладного характеру. В юридичних науках предметом досліджень були питання правового регулювання забезпечення національної безпеки та галузевих особливостей її розуміння, співвідношення з іншими поняттями юридичної науки.

Мета дослідження - визначити особливості розуміння феномена «національна безпека» в історії політико-правового дискурсу та сучасній правовій доктрині.

Ключові слова: національна безпека правова доктрина, доктрина права національної безпеки.

Abstract. The analysis of scientific developments carried out in jurisprudence proved that the doctrine of national security law has many components of a worldview, scientific and applied nature. In legal sciences, the subject of research was the issue of legal regulation of ensuring national security and branch specifics of its understanding, correlation with other concepts of legal science.

The purpose of the research is to determine the peculiarities of the understanding of the phenomenon of "national security" in the history of political and legal discourse and modern legal doctrine.

Key words: national security, legal doctrine, doctrine of national security law.

Вступ.

Гносеологічними передумовами безпекового дискурсу стали перехід від предметно-конкретного до абстрактного мислення, формування перших абстрактних логічних «пракатегорій», які узагальнювали життєвий досвід людини щодо сфери бажаного, належного й безпечного, осмислення проблеми безпеки як універсальної для природного, соціального й надприродного (потойбічного) світів у структурі міфологічного мислення [1, с. 70].

Основний текст.

Загалом в сучасній науці сформувалися кілька світоглядних парадигм в осмисленні феномена «національна безпека». Назвемо основні з них:

1. Міфологічна парадигма. Поява безпекового дискурсу в давньому світі пов'язується із міфологізацією природних і соціальних небезпек, їх міфолого-символічною інтерпретацією у свідомості людини. Основні представники цього напрямку: Ф. Мюллер, Б. Спіноза, В. Шварц.

2. Філософська парадигма. Проблема безпеки пояснюється її виокремленням із загально-філософського знання. Основні представники цього напрямку: Г. Гегель, Р. Отто, Л. Штернберг.

3. Антропологічна парадигма. Формування вчення про безпеку людини і суспільства виводяться із природи людини, її світу, потреб та інтересів. Основні представники цього напрямку: Ж. Марітен, Е. Муньє, Ф. Ніцше, П. Тейяр де Шарден, Д. Юм.

4. Психологічна парадигма. Питання безпеки виокремлюються в окремий напрям політико-правової думки. Вважається, що під впливом психологічної структури особистості, безпека людини має психологічну природу, вкорінена у свідомості людини. Основні представники цього напрямку: З. Фройд, К. Юнг.

5. Соціологічна парадигма. Безпековий дискурс виводиться зі сфери соціального буття, соціального світу людини, наголошується на його соціальній обумовленості та структурованості. Основні представники цього напрямку: М. Вебер, Ж. Гурвіч, Р. Ієринг, К. Ллевелін.

6. Історична парадигма. Витоки проблеми безпеки вбачають в найдавнішому періоді історії людства, наголошується на цивілізаційній універсальності безпекового дискурсу. Основні представники напрямку: Д. Віко, А. Сен-Сімон, Г. Спенсер, А. Тойнбі, О. Шпенглер.

7. Теологічна парадигма. Першопричина питань безпеки полягає в релігійності людини, у вірі в Бога як найвищого гаранта безпеки й благодаті як у земному, так і в потойбічному світі. Основні представники даної парадигми: Г. Лейбніц, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг [9, с. 72].

Відтак сучасна правова ідеологія (політико-правова думка) охоплює означені вектори наукового пізнання феномена «національна безпека».

Окрім ідеологічного аспекту, феномен національної безпеки досліджується

у матеріальному (інституціональному) аспекті. У такому розумінні, вважається, що право національної безпеки формується історично на тлі соціальних потрясінь, які обумовлюють створення окремими державами надійного захисту власних інтересів у міжнародному просторі з одночасним нормативно-правовим обґрунтуванням усієї сукупності таких дій і використанням можливостей національної та міжнародної правових систем [2, с. 19].

Вважаємо, що дослідження проблем національної безпеки в ідеальному (інтелектуальному) вимірі має ряд переваг, зокрема, з цієї точки зору, зазнають осмислення онтологічні, методологічні, функціональні та аксіологічні підстави відповідного феномену, його конкретно-історичні імплікації залежно від конкретного періоду часу й своєрідності відповідних суспільних потреб. Наукові дослідження правових проблем національної безпеки в юридичній науці представлені численними розробками.

Так, класична німецька філософія, соціальним поштовхом до формування права національної безпеки в історичному аспекті, розглядає збройний конфлікт. Війна, на думку В. Ф. Гегеля, випробовує право і визначає за умов рівноістинності, право якої із держав має поступитися, створити можливість угоди шляхом поступки [3, с. 149].

Філософсько-правовим аспектам національної безпеки присвячені праці О. Г. Данильяна та О. П. Дзьобаня. Розв'язанню соціальних протиріч у посттоталітарних системах, до яких певний історичний час належала Україна, зосередив увагу О. Г. Данильян, через вирішення проблем національної безпеки [4]. Особливості соціальних систем трансформативного типу, умови й принципи функціонування трансформативної соціальної системи, які дозволяють їй забезпечувати стійкість і стабільність на шляху до забезпечення національної безпеки, дослідив О. П. Дзьобань [1].

У співавторстві відповідні науковці запропонували поняття національної безпеки, як стану захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, людства в цілому від внутрішніх і зовнішніх загроз [5, с. 9].

Конституційно-правові засади національної безпеки стали предметом наукового дослідження В. О. Антонова. Вчений у сучасних умовах, що визначають надзвичайну актуальність забезпечення національної безпеки від зовнішніх і внутрішніх загроз, з'ясував концептуальні конституційно-правові та методологічні засади формування теоретичної системи знань національної безпеки Української держави, дослідив її сутність та зміст, категоріально-понятійний апарат, принципи забезпечення системи національної безпеки та її складових елементів під кутом зору конституційно-правового аспекту. Значна увага приділена аналізу законодавчого забезпечення національної безпеки, а також, сформульовано пропозиції щодо його подальшого удосконалення [6].

У контексті галузевих юридичних наук проведені дослідження онтологічних особливостей права національної безпеки, а саме прикладних аспектів адміністративно-правової та кримінально-правової політики, кримінально-правової охорони національної безпеки.

Встановлення адміністративно-правових особливостей вирішення завдань державності й національної безпеки дозволило М. П. Стрельбицькому зробити висновок, що поняття національної безпеки є комплексним і багатоплановим, визначається сукупністю державно-правових і суспільних гарантій, котрі забезпечують захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз, стійкість до несприятливих впливів ззовні, забезпечення таких внутрішніх і зовнішніх умов існування держави, які гарантують їй можливість стабільного всебічного прогресу [7, с. 22-23].

Грунтовні розробки В. Я. Настюка проблем адміністративно-правових режимів у сфері національної безпеки в поєднанні з проблематикою протидії тероризму [8] дозволили розглядати наведені функціональні аспекти права ширше, ніж виключно адміністративно-правові, позаяк у своїй основі адміністративно-правові режими стосуються реалізації права національної безпеки за особливих або ж спеціальних умов для забезпечення виконання конкретних завдань на шляху до досягнення мети, якою і є національна безпека.

Актуальності набула проблема захисту національних інтересів і забезпечення національної безпеки, шляхи їх вирішення у контексті контртерористичної діяльності, протистояння терористичним атакам. З цього приводу У. Бек констатує той факт, що тероризм належить до цивілізаційних ризиків, а небезпека тероризму породжує «проміскуїтет» влади, яка демонструє готовність видавати необмежену ліцензію на охоту за терористами будь-кому, в той час як така боротьба потребує відповідного регулювання, оскільки в ній мілітаризму та службі безпеки приділяється більше уваги, ніж свободі й демократії [9, с. 32].

О. А. Чуваков у своїх дослідженнях зосередився на визначенні основ національної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони [10], що в цілому є продуктивним з позицій встановлення сфери дії кримінально-правових норм щодо охорони національної безпеки та особливих характеристик суспільних відносин у цій сфері.

Варто звернути увагу на розробку проблем кримінально-правової охорони та кримінально-правового забезпечення розвитку інформаційного суспільства, на чому зосередились М. В. Карчевський [11] та Н. А. Савінова [12]. Вихід на вирішення зазначених проблем багато у чому сприяє визначенню та характеристиці особливих ознак правового забезпечення розвитку інформаційного суспільства, де проблема кримінально-правового забезпечення може розглядатися як прикладна стосовно правового забезпечення національної безпеки, більш складної та системної проблеми сучасної юриспруденції.

Теоретико-правові та організаційні проблеми інформаційної безпеки стали предметом уваги О. Д. Довганя, який розглянув системні питання, які стосуються забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері [13], що дає можливість вийти за межі інформаційної безпеки та інформаційного права у визначенні правової форми національної безпеки, складовою якої є інформаційна безпека. У цьому контексті важливими є розробки проблем права людини на інформаційну безпеку, що стали предметом уваги О. О. Золотар [14] і сприяли розгортанню проблеми правового статусу людини у напрямі

забезпечення як інформаційної безпеки, так і національної безпеки загалом.

Теоретико-правові аспекти національної безпеки в епоху інформаційного суспільства в контексті реалізації функцій держави здійснив І. М. Доронін. У монографічному дослідженні розкрив особливості законодавства у сфері національної безпеки. Акцентував увагу на значущості проблеми правових статусів та інтересах національної безпеки, як підстави для обмеження прав і свобод [15].

Доктрину національної безпеки у політико-правовому вимірі розглянув В. А. Ліпкан, зосередившись на змісті, структурі національної безпеки [16], а в подальшому висловився стосовно виокремлення у системі права такого утворення, як право національної безпеки, акцентуючи увагу на важливості розробки цієї проблеми, формування концепції, що має практичне значення для вирішення питань забезпечення національної безпеки [17].

Висновки.

Визначено, що питання національної безпеки вивчалися як у межах соціально-гуманітарних наук, так й на міждисциплінарному рівні:

– у філософському аспекті дослідження спрямовувалися на інтерпретацію поняття «національна безпека», методологічні проблеми безпеки людини, суспільства і держави;

– у соціологічному аспекті досліджувалися питання соціальної безпеки, безпеки суспільства, особи, нації;

– в межах політичних наук державна політика та безпека осмислювалися як окремі предмети досліджень, так й складові проблематики публічної політики, політичної діяльності, політичної системи тощо;

В юридичних науках предметом досліджень були питання правового регулювання забезпечення національної безпеки та галузевих особливостей її розуміння, співвідношення з іншими поняттями юридичної науки.

Література:

1. Загуменна Ю. О. Передумови виникнення безпекового дискурсу в історії

політико-правової думки. *Нове українське право*. Вип. 4. 2021. С. 70 – 76.

2. Богуцький П.П. Теоретичні основи становлення і розвитку права національної безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ, 2020. 445 с.

3. Ряшко О. В., Ряшко В. І. Проблеми війни і миру у «Філософії права» Г. В. Ф. Гегеля. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2153/vnulpurn201480120.pdf>.

4. Данильян О. Г. Соціальні протиріччя у посттоталітарних системах: методологія дослідження та розв'язання : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Харків, 1998. 42 с.

5. Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації : навч. посібник. Харків : Фоліо, 2002. 285 с.

6. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : «Талком», 2017. 576 с.

7. Державна виконавча влада в Україні: формування та функціонування : зб. наук. пр. / кол. авт. ; наук. кер. Н. Р. Нижник. Київ : Вид-во УАДУ, 2000. 312 с.

8. Настюк В. Я. Адміністративно-правові проблеми законодавчого регулювання митної справи в Україні : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, Харків. 2005. 430 с.

9. Бек У. Влада і її опоненти в епоху глобалізму. Нова всесвітньо-політична економія. URL:<http://ibib.ltd.ua/vlast-opponentyi-epohu-globalizma-novaya.html>.

10. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики : монографія. Одеса : Фенікс, 2017. 362 с.

11. Карчевський М. В. Кримінально-правова охорона інформаційної

безпеки України / МВС України, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренко. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 528 с.

12. Савінова Н. А. Кримінально-правове забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні: теоретичні та практичні аспекти. Київ, 2011. 341 с.

13. Довгань О. Д. Забезпечення інформаційної безпеки в контексті глобалізації: теоретико-правові та організаційні аспекти. Київ, 2015. 386 с.

14. Золотар О. О. Інформаційна безпека людини: теорія і практика. Київ : АртЕк, 2018. 445 с.

15. Доронін І. М. Національна безпека України в інформаційну епоху: правові аспекти : монографія. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2019. 434 с.

16. Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки. Київ : КНТ, 2003. 599 с.

17. Ліпкан В. А. Основи права національної безпеки. *Право України*. 2009. № 1. С. 108-116.

Статья отправлена: 14.05.2024 р.

© Пикуля Т.О.